

75 LAT
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
w Warszawie
1928–2003

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LVI
2002 – 2003

W 130 ROCZNICĘ TOMU I
1873 – 2003

WARSZAWA 2003 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE
TOM LVI**

**130 ROCZNICA WYDANIA PIERWSZEGO TOMU
WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNYCH
1873 – 2003**

**75 ROCZNICA UTWORZENIA
PAŃSTWOWEGO MUZEUM ARCHEOLOGICZNEGO
W WARSZAWIE
1928 – 2003**

Redaguje zespół / Editorial staff:

mgr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
prof. dr. hab. Teresa Dąbrowska (zastępczyni redaktora naczelnego / subeditor), mgr Grazyna Orlińska,
mgr Radosław J. Prochowicz, mgr Andrzej Tomaszewski

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Katarzyna Czarnecka, Jacek Andrzejowski

Skład i łamanie / Layout:

J. Andrzejowski, Radosław J. Prochowicz

Rycina na okładce: kościana zawieszka grzebieniowata
ze Stodzewa, pow. garwoliński (rys. L. Kobylińska)

Cover picture: a bone comb-pendant
from Stodzew, distr. Garwolin (L. Kobylińska del.)

Sprzedaż detaliczna publikacji Państwowego Muzeum Archeologicznego, w tym egzemplarzy archiwalnych, prowadzona jest
w salach wystawowych muzeum, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa. Płatność gotówką; wystawiamy rachunki i faktury.
Ponadto nasze książki i czasopisma można zamawiać w PMA, tel. +48 (22) 831 32 21–25/110 lub pod adresem internetowym
wydawnictwapma@pma.pl.

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne

ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

tel.: +48 (22) 831 32 21–25/141,152; fax: +48 (22) 831 51 95; e-mail: j.andrzejowski@pma.pl

SPIS TREŚCI

Contents

75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (1928–2003)	
Wojciech Brzeziński, 75 lat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie 75 Years of the State Archaeological Museum in Warsaw	3
Wojciech Nowakowski, Działalność naukowa PMA Scientific Activity of the State Archaeological Museum	7
Danuta Piotrowska, Z dziejów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie The History of the State Archaeological Museum in Outline	13
Miscellanea	
Jerzy Libera, Nowe znalezisko gromadne krzemiennych narzędzi wórowych na stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem A New Multiple Find of Flint Blade Tools at Gródek nad Bugiem, Site 1C	37
Jerzy Libera, Znaleziska gromadne siekier krzemiennych z Lubelszczyzny Multiple Flint Axe Deposits from the Lublin Region	45
Marek Florek, Anna Zakościelna, Depozyt wiórów krzemiennych z Krowiej Góry koło Sandomierza (stan. 14. gm. Łoniów, woj. świętokrzyskie) Deposit of Flint Blades from Krowia Góra near Sandomierz (Site 14, Comm. Łoniów, Woj. Świętokrzyskie)	51
Aneks: Witold Migal, Analiza technologiczna wiórów z Krowiej Góry k. Sandomierza Technological Analysis of Blades from Krowia Góra near Sandomierz	60
Anna Drzewicz, Dwa czekany typu Nortycken z Czubina ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Two Knobbed Shaft-Hole Axes Type Nortycken from Czubin in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw	63
Teresa Węgrzynowicz, Zabytki z wczesnej epoki żelaza z terenów Rosji w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie Early Iron Age Finds from Russia in the Collection of the State Archaeological Museum in Warsaw Материалы раннего железного века с территории России в фондах Государственного Археологического Музея в Варшаве	69
Bartłomiej Karch, Materiały z wczesnej epoki żelaza z Kalisza Tyńca, woj. wielkopolskie Early Iron Age Finds from Kalisz Tyniec, Woj. Wielkopolskie	87
Aleksandra Żórawska, Dwa nieznanne cmentarzyska kultury łużyckiej z Ziemi Dobrzyńskiej Two Unknown Lusatian Culture Cemeteries in Dobrzyń Province	103
Vykintas Vaitkevičius, Badania cmentarzyska kurhanowego koło wsi Pakalniiai na Litwie. Przyczynek do dyskusji nad datowaniem początków kultury kurhanów wchodniolitewskich Archaeological Investigation of a Barrow Cemetery at Pakalniiai, Lithuania. Contribution to the Discussion on the Dating of the Origins of the East-Lithuanian Barrow Culture Archeologiniai Pakalnių pilkapių tyrinėjimai, Lietuva Pretekstas diskusijai dėl ankstyvosios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros datavimo	111
Sylwia Małachowska, Nieznany skarb (?) z Leszna koło Łęczycy An Obscure Hoard (?) from Leszno near Łęczycza	125

Materiały

Mirosława Andrzejowska, Groby kloszowe z cmentarzyska w Stodzewie, gm. Parysów, stan. 3 Cloche Grave Culture Graves at the Cemetery at Stodzew, Comm. Parysów, Site 3	131
Mirosława Andrzejowska, Cmentarzysko fazy wielkowiejskiej na stan. 1 we Władysławowie Chłapowie, woj. pomorskie Cemetery of the Wielka Wieś (<i>Grossendorfer</i>) Phase, at Władysławowo Chłapowo, Site 1	145
Urszula Kobylińska, Zbigniew Kobyliński i Dariusz Wach, Wyniki badań wykopaliskowych grodziska w Klukowiczach na Podlasiu Excavation of the Stronghold at Klukowicze in Podlasie (NE Poland)	189
Aleksandra Żórawska, Ocalałe i niepublikowane materiały z badań Waldemara Heyma w Bystrzcu, powiat kwidzyński (Weißhof, Kr. Marienwerder) Unpublished and Survived Materials from Excavations of Waldemar Heym at Bystrzec, Distr. Kwidzyn (Weißhof, Kr. Marienwerder)	229
Zbigniew Nowakowski, Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdżarowie, pow. sochaczewski A Cemetery of the Przeworsk Culture at Żdżarów, Distr. Sochaczew	283
Polskie badania w Dawidgródku nad Horyniem (część 1)	
Sylwia Małachowska, Polskie badania archeologiczne na grodzisku w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Polish Archaeological Research at the Hillfort at Davyd-Haradok on the Haryn' (Belarus) Польскія археалагічныя даследаванні на гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)	381
Caroline Earwood, Wooden Artefacts from the Medieval Town of Dawidgródek, Belarus Drewniane zabytki ze średniowiecznego miasta w Dawidgródku, w Republice Białoruś Знаходкі з дрэва з сярэднявечнага гарадзішча ў Давыд-Гарадку, у Рэспубліцы Беларусь	393
Sylwia Małachowska, Wyroby z żelaza i obróbka tego metalu na terenie grodu w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Iron Finds and Ironworking at the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus) Вырабы з жалеза і апрацоўка гэтага металу на тэрыторыі гарадзішчы ў Давыд-Гарадку над р. Гарынь (Беларусь)	431
Sylwia Małachowska, Obróbka metali nieżelaznych z grodziska w Dawidgródku nad Horyniem (Białoruś) Nonferrous Metal Finds from the Early Medieval Hillfort at Davyd-Garadok on the Haryn' (Belarus) Апрацоўка каляровых металаў у Давыд-Гарадку (Беларусь)	451
Aneks: Longina Koziarowska, Metaloznawcze badania zabytków pochodzących z Dawidgródka w dawnym powiecie stolińskim (Białoruś)	463
Wykaz skrótów	469

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

BADANIA CMENTARZYSKA KURHANOWEGO KOŁO WSI PAKALNIAI NA LITWIE.
PRZYSZYNEK DO DYSKUSJI NAD DATOWANIEM POCZĄTKÓW KULTURY
KURHANÓW WSCHODNIOLITEWSKICH

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A BARROW CEMETERY AT PAKALNIAI, LITHUANIA.
CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION ON THE DATING OF THE ORIGINS OF THE EAST-LITHUANIAN BARROW CULTURE

ARCHEOLOGINIAI PAKALNIŲ PILKAPIŲ TYRINĖJIMAI, LIETUVA.
PRETEKSTAS DISKUSIJAI DĖL ANKSTYVOSIOS RYTŲ LIETUVOS PILKAPIŲ KULTŪROS DATAVIMO

Wprowadzenie¹

W latach 1998–1999, na zlecenie Departamentu Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Litwy przeprowadzono ratownicze badania na cmentarzysku kurhanowym koło wsi Pakalniai/Dolna², gm. Buivydžiai/Bujwidze, rej. Wilno. Przebadano siedem najbardziej zniszczonych³ kurhanów (Ryc. 1), odsłaniając łącznie 542,5 m². Szczególnie interesujące są materiały z kurhanu 7, dlatego też poniżej poświęcono im najwięcej uwagi. Nekropola ta (stan. 1)⁴ położona jest w lesie, po obu stronach drogi Nemenčinė/Niemenczyn – Buivydžiai, na wschód od gospodarstwa J. i Z. Wojtkiewiczów, na pierwszej terrase doliny rzeki Papunža/Papunža (Ryc. 2). Do dzisiaj przetrwało tam 27 kurhanów, obiekty leżące bliżej zabudowań i drogi są od dawna zniszczone. Kurhany zachowane w północnej części nekropoli mają średnicę 4–6 m i wysokość 0,3–0,4 m, podczas gdy kurhany w części południowej odpowiednio 9–10 m i 0,4–0,6 m. Przy tych ostatnich widoczne są ślady jam otaczających nasyp.

Pierwotnie kurhany były otoczone wieńcami kamiennymi, które zachowały się w niewielkim tylko stopniu.

W Muzeum Narodowym Litwy w Wilnie przechowywane są zabytki z IX–XII wieku (żelazny grot oszczepu o złamanym liściu, dzwonek brązowy), określane jako pochodzące z miejscowości Dobina w byłym powiecie wileńsko-trockim (obecnie Dabina, rej. Kaišiadorys), które w literaturze są błędnie opisywane jako pochodzące z Pakalniai (LAA 1978, s. 78).

Druga nekropola kurhanowa⁵ w Pakalniai (stan. 2) leży na dużym, owalnym wzgórzu w odległości 250 metrów na południowy zachód od stan. 1 (Ryc. 2). Oba cmentarzyska oddzielone są podmokłym parowem. Na drugim z nich znajduje się 36 kurhanów o średnicach od 5–7 do 10–12 m (w północno-wschodniej części nekropoli); największy z nich ma 16 m średnicy. Wysokość nasypów waha się odpowiednio od 0,3–0,5 do 0,7–1 m; największy kurhan mierzy 1,3 m wysokości. Także tu widoczne są ślady jam otaczających kurhany. Większość kurhanów miała pierwotnie kamienne wieńce, z których obecnie zachowały się jedynie zagłębienia po kamieniach.

W miejscowości Pakalniai miała się również znajdować osada datowana na I tysiąclecie p.n.e. – pierwsze wieki n.e., która nie ma jednak dokładnej lokalizacji. Zapewne z tej osady pochodzi część uszkodzonych żaren nieckowatych, wtórnie wykorzystana do budowy wieńca kamiennego kurhanu 7. Z osadą mogą być także związane znaleziska szlifowanych kamiennych toporków.

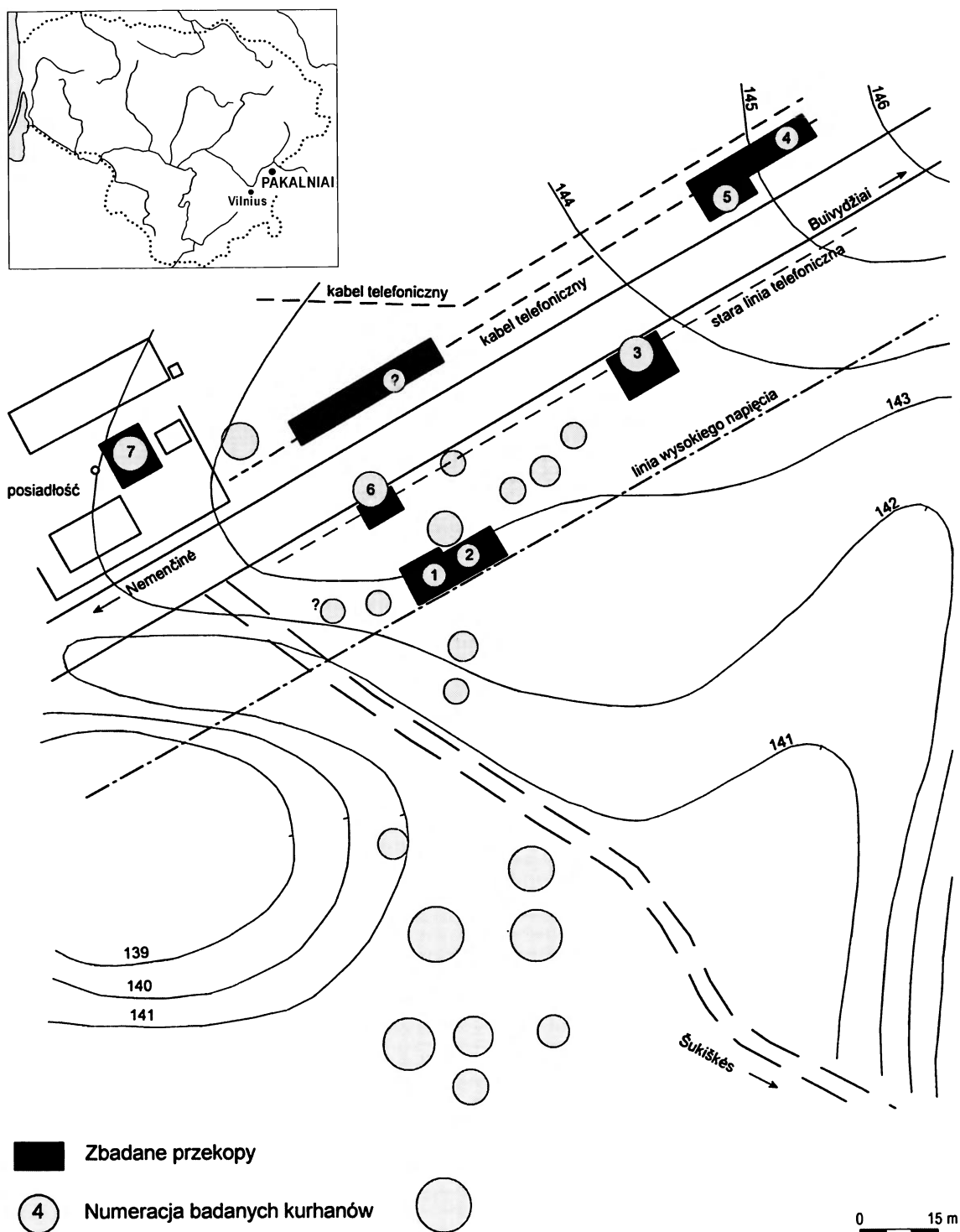
¹ Dziękuję Pani dr Annie Bitner-Wróblewskiej za konsultacje i wszelką pomoc, w tym adiację tekstu polskiego.

² Obok litewskich nazw miejscowości podawane są dawne nazwy polskie.

³ Kurhany 1 i 2 zostały zdewastowane przez spychacz oczyszczający teren pod słupami trakcji elektrycznej, kurhany 3 i 6 zniszczono podczas robót drogowych, kurhany 4 i 5 przy układaniu kabli telefonicznych, a kurhan 7 został naruszony przez mieszkańców wsi Pakalniai. Już przed wojną kurhany na tym cmentarzysku były rozkopywane przez poszukiwaczy skarbów. Według informacji miejscowej ludności w jednym z kurhanów gimnazjaliści znaleźli wówczas miecz; wspomina się także o znaleziskach kości ludzkich i koni oraz „wyrobów z żelaza”. Wśród okolicznych mieszkańców powszechne jest przekonanie, iż w kurhanach pochowani są żołnierze armii napoleońskiej.

⁴ W miejscowości Pakalniai znajdują się dwa cmentarzyska kurhanowe. W spisach stanowisk Departamentu Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Litwy określone są jako „cmentarzysko pierwsze” i „cmentarzysko drugie”. Dla potrzeb niniejszego opracowania, aby ułatwić czytelnikowi orientację, stosowane są odpowiednio oznaczenia „stan. 1” i „stan. 2”.

⁵ Podobnie jak w wypadku cmentarzyska pierwszego, według miejscowych podań w kurhanach tych mają być pochowani żołnierze napoleońscy lub „wojownicy z odległych czasów”. Opowiada się również, iż koło jednego z kurhanów znajdował się duży kamień z wrytym znakiem „X” lub jakimś innym, nieczytelnym napisem; ten kamień został zniszczony w 1940 roku.

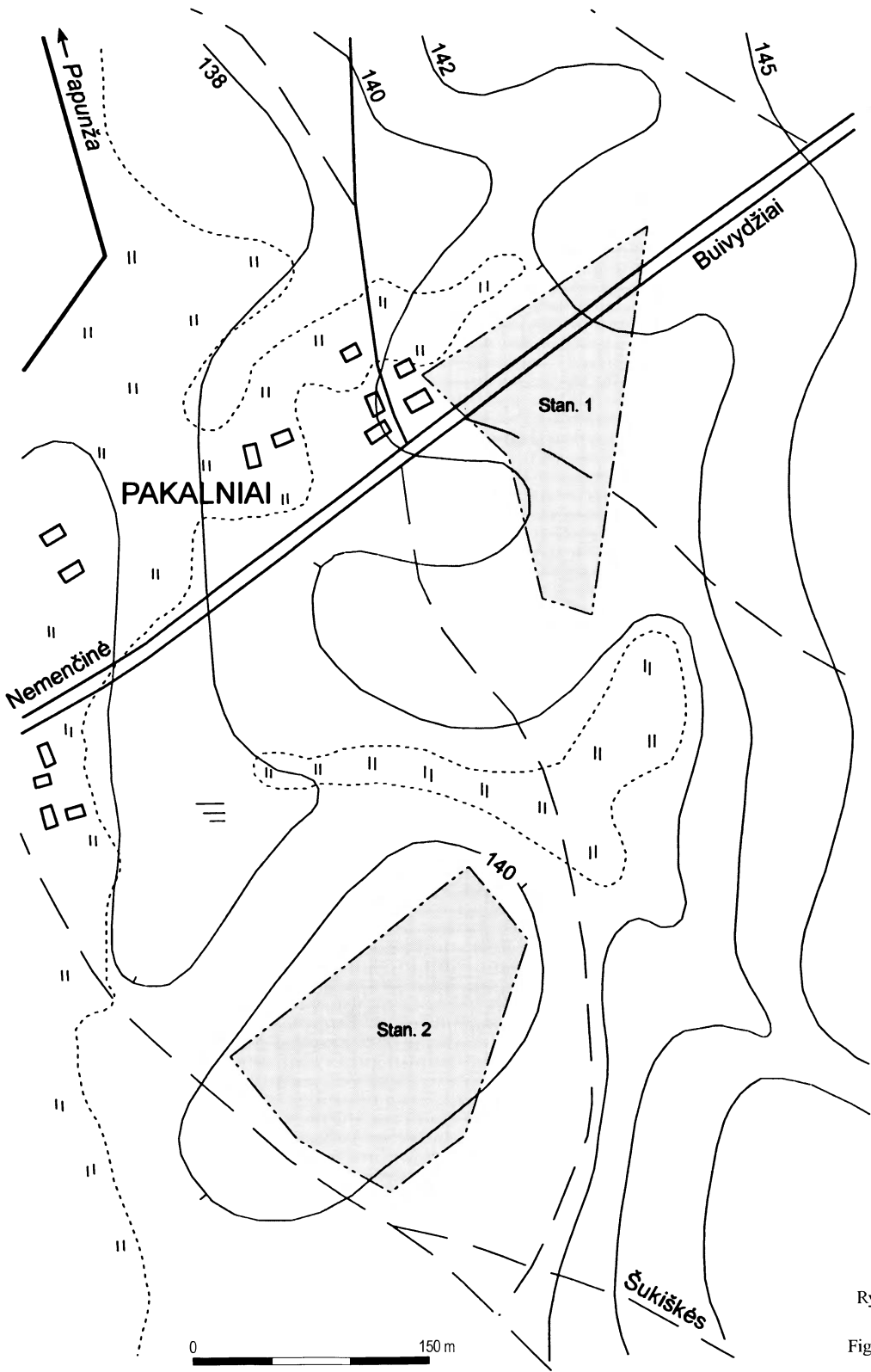
Ryc. 1. Cmentarzysko kurhanowe w Pakalnai, stan. I. Wg T. Šiškisa z poprawkami autora
 Fig. 1. A barrow cemetery at Pakalnai, site I. Acc. to T. Šiškis, with author's corrections

Wieś Pakalnai leży na Wyżynie Bujwidzkiej (Ryc. 3), która aż do końca lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku była bardzo słabo rozpoznana archeologicznie. W początkach XX wieku do muzeum miejskiego w Kownie trafiły znaleziska z cmentarzyska kurhanowego w Varapiškės//Warapniszki, badanego amatorsko przez B. Kamińską w 1890 roku (LAA 1978, s. 119). W latach trzydziestych XX wieku zarejestrowano w tym regionie grodzisko w miejscowości Rėva/Baran Rapa i cmentarzysko kurhanowe w Santaka/Santoka (H. Čehak-Hoľubowiczowa 1936, s. 37). Dopiero w 1997 roku rozpoczęto

systematyczne prace inwentaryzacyjne i wykopaliskowe w ramach programu ratowania kurhanów, niszczonego podczas robót leśnych lub prac polowych. Zbadano pojedyncze kopce w następujących miejscowościach: Baravykinė/Barawikina (1997–1998 r.; V. Šimėnas), Pakalnai (1998–1999 r.; V. Vaitkevičius), Pilviškės/Pilwiszki (2000 r.; V. Vaitkevičius), Puntuzai/Puntuzy (1999 r.; V. Kliugaitė), Santaka (2000–2002 r.; V. Vaitkevičius), Skersabalai/Skiersobole (1997 r. – V. Šimėnas, i 1999 r. – V. Vaitkevičius). Osad nie badano, jedynie pod kurhanem w miejscowości Pilviškės natrafiono na pozostałości

obiektu produkcyjnego z osady kultury ceramiki kreskowanej (2000 r. – V. Vaitkevičius, i 2002 r. – T. Ostauskas). Ogółem w latach 1997–2002 przebadano 33 spośród 415 zainwentaryzowanych mogił. Wszystkie związane są z kulturą kurhanów wschodniolitewskich, przy czym większość datowana jest na połowę I tysiąclecia n.e. (Puntuzai, Santaka, Skersabaliai i część zespołów z Pakalniai). Z 2. połowy I tysiąclecia pochodzą oba badane kurhany w Baravykinė, niejasna jest natomiast

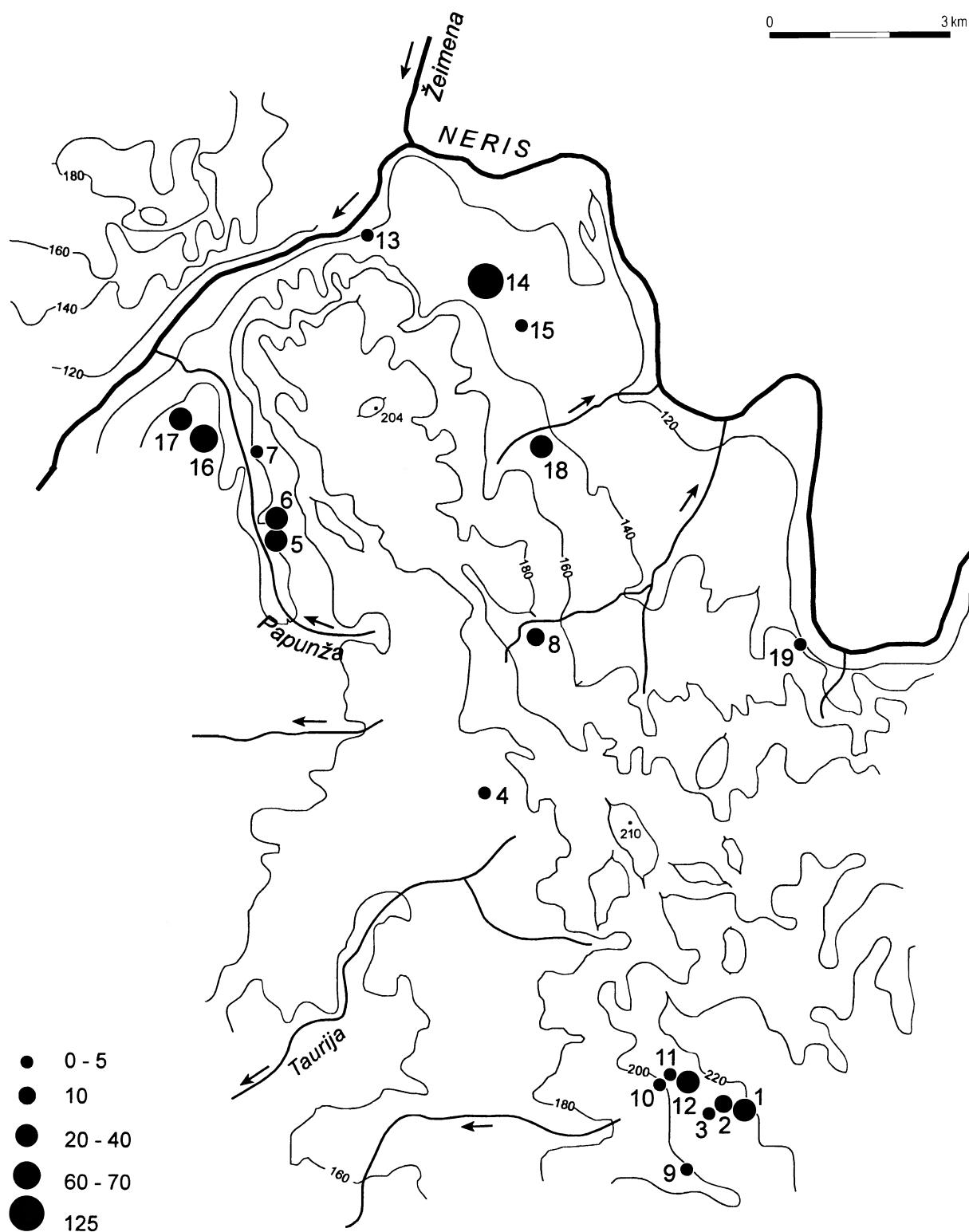
chronologia materiałów z XIX-wiecznych badań w Varapniškės⁶. Zdecydowanie wyróżnia się kurhan 7 z Pakalniai, który jest datowany na fazę B₂/C₁–C_{1a}, tj. na koniec II i początek III wieku. To najwcześniejszy z dotychczas badanych w tym regionie kopców, a także jeden z najwcześniejszych znanych w kulturze kurhanów wschodniolitewskich. Zanim przejdziemy do szczegółowej analizy tego obiektu, chciałobyśmy pokrótce przedstawić całość materiałów z Pakalniai.

⁶ Wśród znalezisk z Varapniškės, których większość datowana jest na IV–VI wiek, są 4 sierpy charakterystyczne dla przełomu I–II tysiąclecia n.e. W księgach inwentarzowych muzeum w Kownie odnotowano informacje o numerach grobów, z których pochodzą poszczególne zabytki. Takich danych brak jednak przy opisach sierpów, co sugeruje, że zostały znalezione w innych okolicznościach, był może przypadkowo lub w innym miejscu. Można zatem przypuszczać, że w Varapniškės znajdowały się również pochówki z późnej epoki żelaza.

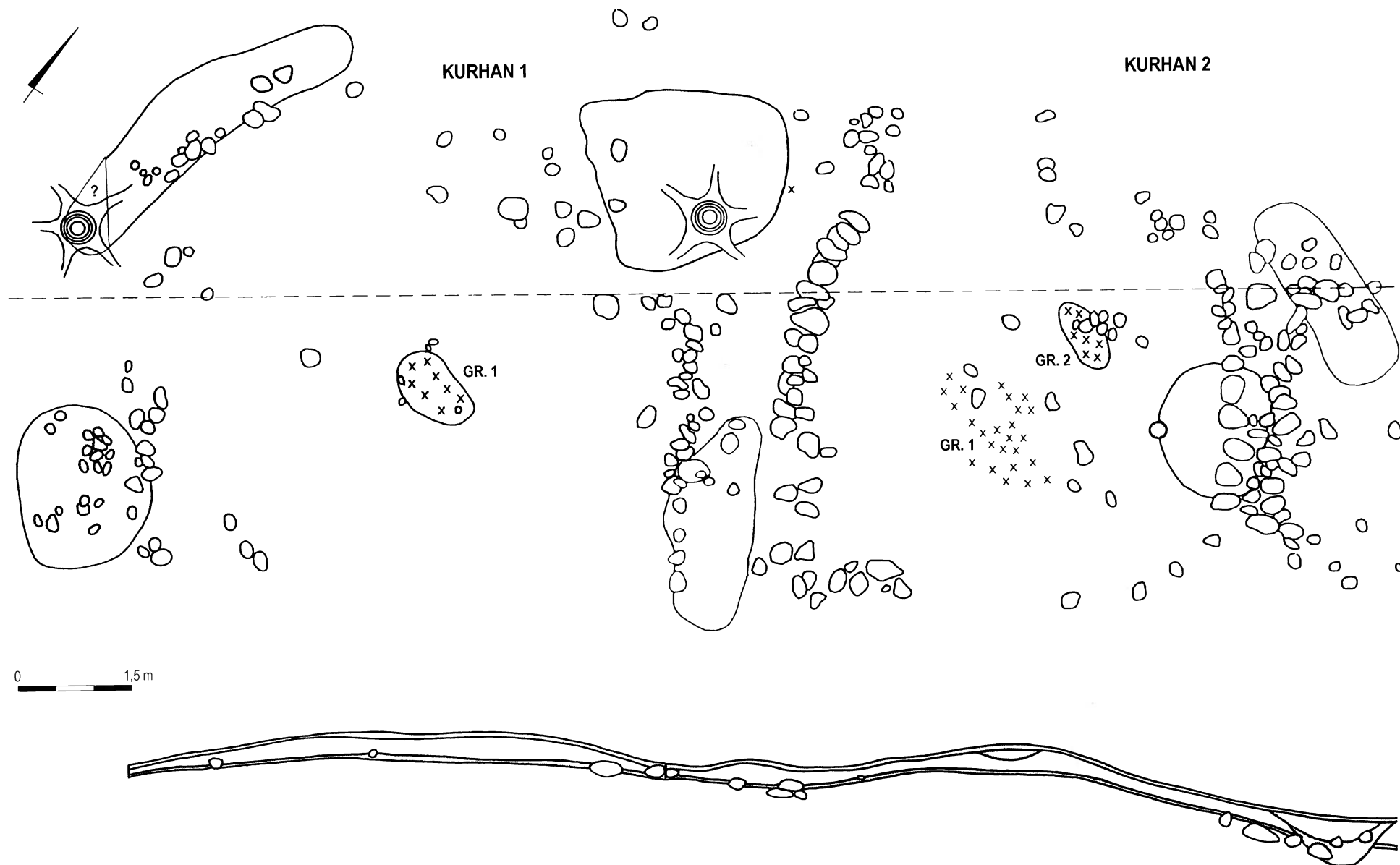
Ryc. 2. Lokalizacja obu cmentarzysk z Pakalniai

Fig. 2. A localization of both cemeteries at Pakalniai

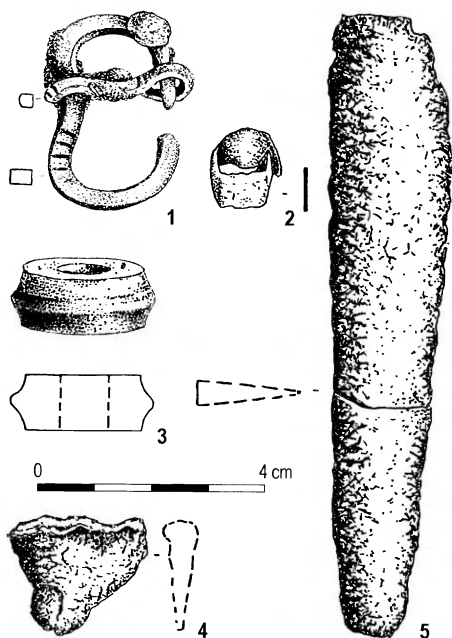

Ryc. 3. Cmentarzyska kurhanowe z Wyżyny Bujwidzkiej. 1. Baravykinė, stan. 2; 2. Baravykinė, stan. 1; 3. Baravykinė, pojedynczy kurhan; 4. Kirtimai-Vilkabrastis; 5. Pakalniai, stan. 2; 6. Pakalniai, stan. 1; 7. Papunža; 8. Pilviškės; 9. Puntuzai, stan. 1; 10. Puntuzai, stan. 2; 11. Puntuzai, pojedynczy kurhan 1; 12. Puntuzai, pojedynczy kurhan 2; 13. Rėva; 14. Santaka, stan. 1; 15. Santaka, stan. 2; 16. Skersabalčiai, stan. 1; 17. Skersabalčiai, stan. 2; 18. Varapniškės; 19. Veselucha

Fig. 3. Barrow cemeteries from the Buivyžai Heights. 1. Baravykinė, site 2; 2. Baravykinė, site 1; 3. Baravykinė, a single barrow; 4. Kirtimai-Vilkabrastis; 5. Pakalniai, site 2; 6. Pakalniai, site 1; 7. Papunža; 8. Pilviškės; 9. Puntuzai, site 1; 10. Puntuzai, site 2; 11. Puntuzai, a single barrow 1; 12. Puntuzai, a single barrow 2; 13. Rėva; 14. Santaka, site 1; 15. Santaka, site 2; 16. Skersabalčiai, site 1; 17. Skersabalčiai, site 2; 18. Varapniškės; 19. Veselucha

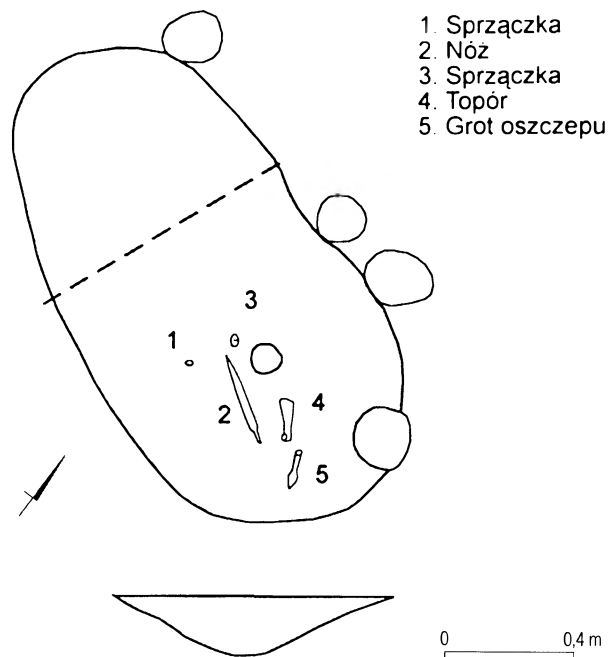

Ryc. 4. Pakalniai. Plan kurhanów 1 i 2. Rys. V. Vaitkevičius
 Fig. 4. Pakalniai. Plan of barrows 1 and 2. V. Vaitkevičius del.

Ryc. 5. Pakalniai. Wyposażenie grobów z kurhanów 1 i 3 oraz z grobu 1 z kurhanu 7. Rys. A. Ruzienė

Fig. 5. Pakalniai. Inventory of graves from barrows 1 and 3 and from the grave 1 from barrow 7. A. Ruzienė del.

Ryc. 6. Pakalniai. Plan grobu 2 w kurhanie 2. Rys. V. Vaitkevičius

Fig. 6. Pakalniai. Plan of the grave 2 from barrow 2. V. Vaitkevičius del.

Opis kurhanów z Pakalniai

Kurhan 1. Zachowały się pojedyncze kamienie zniszczonego wieńca kamiennego (Ryc. 4). Średn. kurhanu 6 m, wys. 0,6 m. Wokół kurhanu zarejestrowano cztery wydłużone lub owalne jamy. W centrum kurhanu znajdował się wkopany w całość grób ciałopalny (grób 1) o wym. 1,18×0,55 m i głęb. 0,19 m. Jama wydłużona wzdłuż osi SEE-NWW (285°). W grobie znaleziono szczątki kobiety w wieku powyżej 40 lat⁷. Wyposażenie grobu stanowił przęślik gliniany (Ryc. 5:3).

Kurhan 2. Zachował się fragment podwójnego wieńca kamiennego (Ryc. 4). Średn. kurhanu 6,5 m, wys. 0,5 m. Na obrzeżu kurhanu, pod wieńcem kamiennym odkryto owalną jamę, a poza obrębem kurhanu jamę wydłużoną. Na skraju tej pierwszej znaleziono ślady jamy posłupowej (?) ze spalenizną. W kurhanie zarejestrowano dwa groby ciałopalne – wkopany w nasyp grób 1 oraz centralnie położony, wkopany w całość grób 2. Grób 1 nie miał czytelnej jamy grobowej; złożono w nim czyste, bez resztek stosu kości, osobnika nieokreślonej płci w wieku 25–40 lat. Bez wyposażenia. Grób 2, o orientacji SEE-NWW (285°), miał wym. 0,88×0,43 m i głęb. 0,23 m (Ryc. 6). Pochowany był tam mężczyzna w wieku 25–40 lat. W grobie znaleziono grot oszczepu, topór, nóż i dwie sprzączki (Ryc. 7).

Kurhan 3. Kurhan zbadany częściowo – część leży pod drogą. Zachowały się nieliczne kamienie wieńca kamiennego. Średn. kurhanu 7 m. Wokół ślady trzech wydłużonych jam. W nasyp kurhanu wkopany był grób ciałopalny (grób 1). Jama wydłużona, zorientowana wzdłuż osi SEE-NWW (290°), o dług. 1,35 m, szer. 0,95 m i głęb. ok. 0,30 m (Ryc. 8). Szczątki mężczyzny w wieku 30–50 lat, zmieszane z resztkami stosu, rozrzucone były w jamie i poza nią. Na skraju jamy, wśród kości znaleziono sprzączkę żelazną (Ryc. 5:1).

Kurhan 4. Częściowo zachował się pojedynczy wieńec kamienny. Średn. kurhanu 4,5–5 m, wys. 0,6 m. Poza wieńcem kamiennym odkryto 2 wydłużone jamy. Kurhan bardzo zniszczony, pochówek nie zachował się. Brak zabytków.

Kurhan 5. Otoczony zachowanym fragmentarycznie podwójnym wieńcem kamiennym. Średn. kurhanu 6–6,5 m, wys. 0,6 m. W obrębie wieńca kamiennego, poniżej podstawy kurhanu, odkryto jamę posłupową wyłożoną kamieniami. W nasyp kurhanu wkopany grób ciałopalny (grób 1). Jama grobowa ma kształt okrągły, średn. 0,8–0,85 m i głęb. ok. 0,50 m. Kości kobiety w wieku 25–45 lat znajdowały się zarówno w jamie grobowej, jak i rozrzucone poza jamą. Bez wyposażenia.

Kurhan 6. Otoczony wielokrotnym wieńcem kamiennym, zachowanym częściowo. Kurhan zniszczony, pochówek nie zachował się. Brak zabytków.

Kurhan 7. Wielokrotny wieńec kamienny zachowany niemal na całym obwodzie (Ryc. 9). Średn. kurhanu 5,5–6 m. Przy kurhanie od strony północnej dwie wydłużone jamy. W centrum kurhanu dwa pochówki szkieletowe, wkopane w całość na głęb. 0,95 m. Grób 1 miał wymiary 1,8×0,82–0,94 m. Wzdłuż jamy był widoczny słaby zarys trumny (?). W grobie było pogrzebane dziecko w wieku 6 (±2) lat, sądząc z wyposażenia grobu (Ryc. 5:2.4.5) chłopiec. Głowa zmarłego była zorientowana w kierunku NW (325°). W okolicy jego nóg leżał skorodowany nóż, zaś pod nim żelazne okucie pochwy i różowy płaski kamień bez śladów szlifowania. Przy podbródku, z prawej strony, znaleziono nieokreślony przedmiot (pierścień ?) z taśmy brązowej. Grób 2 miał wym. 0,7×1,8 m. Wzdłuż jamy był widoczny słaby zarys trumny (?). W grobie odkryto kości dziecka w wieku 9 (±2) lat, sądząc z wyposażenia grobu (Ryc. 10, 11) dziewczynki. Głowa zmarłej była zorientowana w kierunku NW (305°). Przy jej skroniach znaleziono po trzy kabłączki skroniowe. Pod kręgami szyjnymi i piersiowymi znajdowała się kolia z paciorków szklanych i bursztynowych, wisiorków, cylinderków i spiralek brązowych. Z lewej strony szkieletu, przy kości łokciowej, leżała brązowa zapinka podkowiasta z emalią.

Obżadek pogrzebowy

Wszystkie zbadane w Pakalniai kurhany miały kamienne wieńce, charakterystyczne dla wczesnego okresu kultury kurhanów wschodnioliteńskich (M. Michelbertas 1986, s. 69; A. Tautavičius 1996, s. 47–48, 52–53). Kamienie w wieńcach były ułożone pojedynczo (kurhan 4),

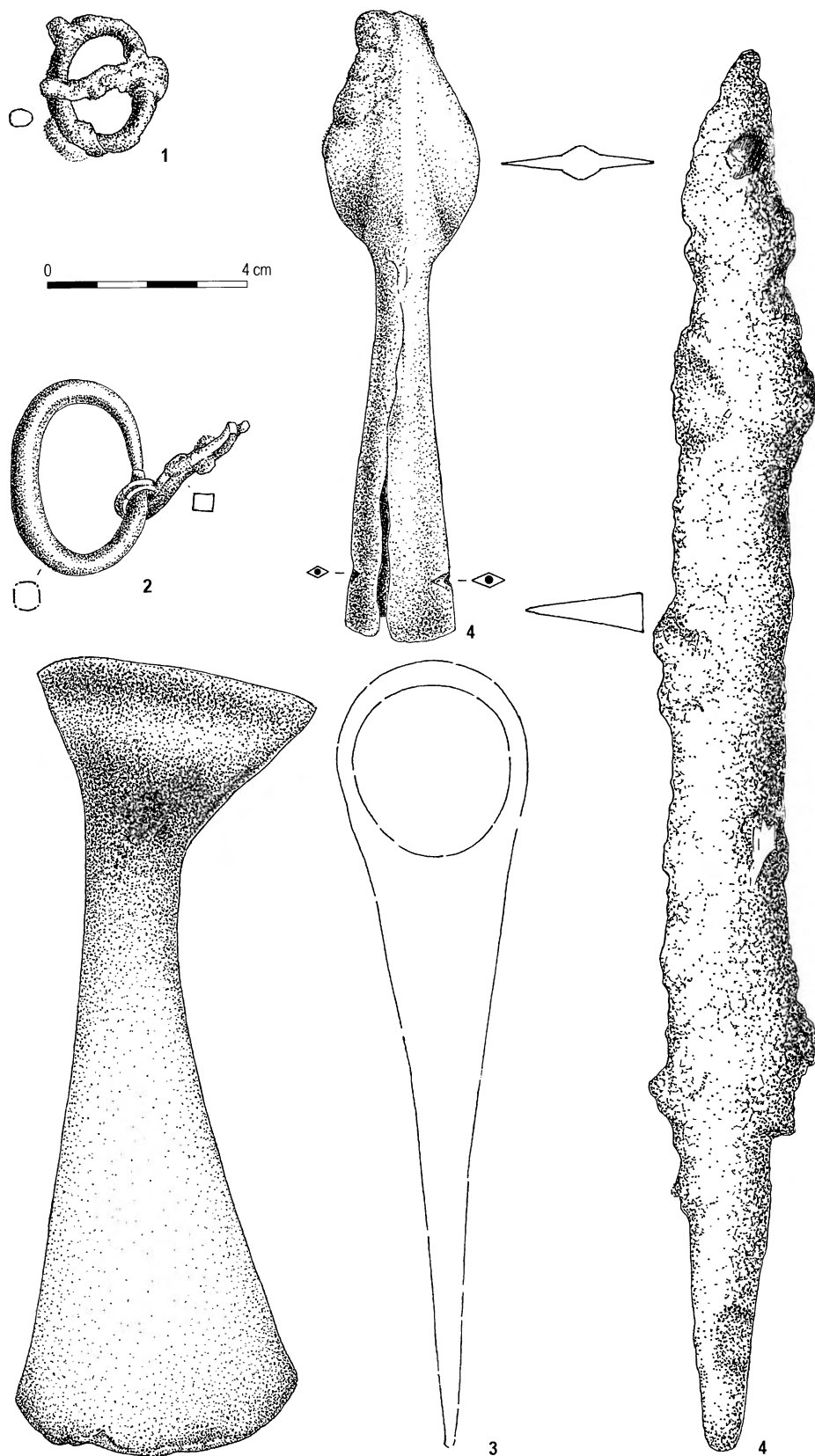
⁷ Analizę antropologiczną materiałów z Pakalniai wykonał doc. dr R. Jankauskas z Katedry Anatomii, Histologii i Antropologii Fakultetu Medycznego Uniwersytetu Wileńskiego.

podwójnie (kurhany 2, 5) lub tworzyły kilka rzędów (kurhany 1, 3, 6, 7). Na kamienie ze zniszczonych wieńców natrafiono także w jamach koło kilku kurhanów (1, 2, 3, 4, 7). W trakcie badań lepiej zachowanych kopców (kurhany 1, 2, 3, 5) stwierdzono, że kamienie wieńców były

układane lub lekko wgłębiane w ciemnoszarą warstwę piasku przemieszanego z węglami i spalenizną o grubości 0,1–0,2 m, znajdującą się u ich podstaw. Wewnętrzna średnica kamiennych wieńców kurhanów w Pakalniui wahała się od 4,5–4,6 m (kurhan 4) do 7–7,2 m (kurhan 3).

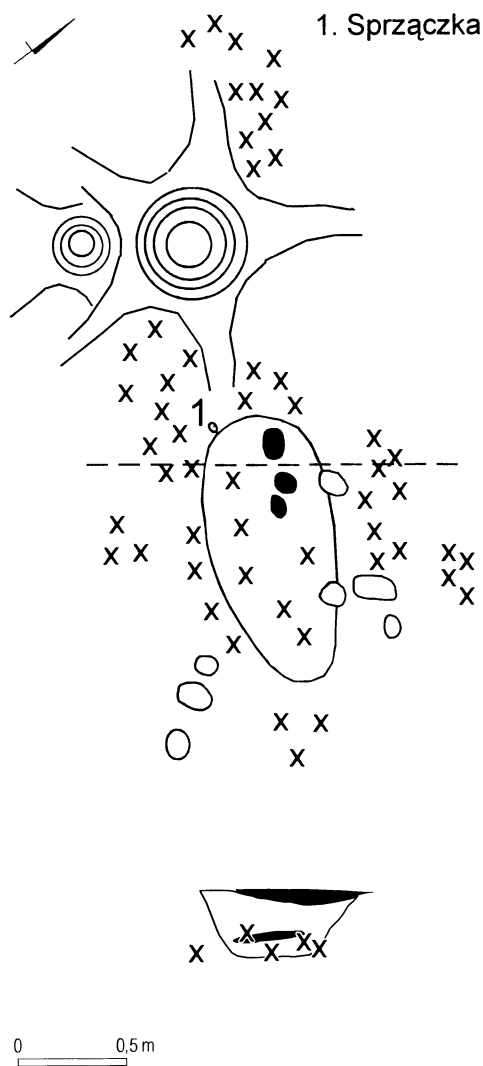
Wokół kurhanów, poza zasięgiem wieńców kamiennych, odkryto ślady jednej (kurhan 5), dwóch (kurhany 2, 4, 7) lub trzech (kurhany 1, 3) dużych jam, z których wybierano piasek do sypania mogił. Większość jam miała kształt wydłużony i wymiary od 1,6×2,6 m (wschodnia jama kurhanu 1) do 1,9×5,3 m (południowa jama kurhanu 3). W profilu wszystkie jamy były nieckowate o głębokości 0,4–0,8 m, a ich wypełnisko stanowił szaro-czarny lub intensywnie czarny piasek. W wypełniskach lub na dnach jam znajdowano kamienie, pochodzące najprawdopodobniej z wieńców kurhanów⁸, co sugeruje, iż przez jakiś czas po zakończeniu budowy nasypu jamy pozostały niezasypane. Pozostaje jednak zagadką, w jaki sposób wypełnione zostały ciemnym piaskiem ze spalenizną. Był to zapewne proces długotrwały, na co wskazują kolejne nawarstwienia wypełniska. Można sądzić, że mamy tu do czynienia z jakimiś obrzędami, odbywającymi się cyklicznie już po usypaniu kurhanu.

Z wyjątkiem kurhanu 7, gdzie złożone zostały dwa pochówki szkieletowe, pozostałe groby odkryte na cmentarzysku w Pakalniui zawierały spalone szczątki zmarłych. Groby ciałoopalne zostały wkopane w całość (kurhan 1, grób 2 w kurhanie 2) lub wkopane w nasyp kurhanu (grób 1 w kurhanie 2, kurhany 3 i 5). Kości zmarłych były całkowicie przepalone, barwy żółtawo-kremowej, zebrane razem z węgielkami i popiołem ze stosu mającego temperaturę 600°–800° C.

Ryc. 7. Pakalniui. Wyposażenie grobu 2, kurhan 2. Rys. A. Ruzienė
Fig. 7. Pakalniui. Inventory of the grave 2, barrow 2. A. Ruzienė del.

⁸ Podobną sytuację zaobserwowano podczas badań kurhanu 6 w miejscowości Dėgšnė-Labotiskės, stan. 2, datowanego na V wiek (A. Tautavičius 1996, s. 47).

Ryc. 8. Pakalniai. Plan grobu z kurhanu 3. Rys. V. Vaitkevičius
Fig. 8. Pakalniai. Plan of the grave from barrow 3. V. Vaitkevičius del.

Analiza materiału

Niewątpliwie do najciekawszych zespołów odkrytych w Pakalniai należy grób 2 z kurhanu 7. Znalezione tam zapinkę podkowiastą z emalią żłobkową, kabłączki skroniowe oraz kolbę złożoną z paciorków, wisiorków wiaderkowatych, cylinderków i spiralek (Ryc. 10, 11). Brązowa zapinka podkowiasta o wymiarach 5,8×6,3 cm ma trójkątny w przekroju kabłąk, zdobiony pośrodku dwoma rzędami stempelków. Na końcach ramion znajdują się tarczki z kolistymi gniazdami wypełnionymi czerwoną emalią, a pośrodku kabłąka prostokątna tarczka z żółtą emalią. Na kabłąku zachowały się szczątki żelaznego kolca. W czasie konserwacji ustalono, że zapinką był spięty płaszcz lub chusta skórzana, przy zapince znaleziono bowiem kawałek dobrze wyprawionej skóry, o wymiarach 6,4×2,4 cm, z przekłutym otworem dla kolca zapinki. Ponadto odkryto fragment wełnianej tkaniny (sukni ?) oraz podłużny kawałek niezidentyfikowanego drewna o masie 1,7 g (fragment trumny?).

Zapinka podkowiasta z Pakalniai nie znajduje odpowiednika w klasyfikacji tego typu fibul, opracowanej dla materiałów litewskich (M. Michelbertas

1986, s. 155; 1996). Kabłąk zapinki z Pakalniai i prostokątna tarczka na nim są szersze niż w zapinkach pierwszej grupy, a poza tym emalia na końcach kabłąku jest jednobarwna. Fibula z Pakalniai nie ma guzków na kabłąku typowych dla drugiej grupy i jest trochę mniejsza od zapinek trzeciej grupy. Interesujący nas zabytek można natomiast zaliczyć do typu II według klasyfikacji A. Jabłońskiej, będącej rozszerzeniem typologii G. F. Korzuchiny (A. Jabłońska 1992, s. 125–128, tabl. III, IV). Ten typ zapinek podkowiastych występuje na Suwalszczyźnie, Mazurach, środkowej Litwie i dalej na wschód, po dorzecze Wołgi, Oki i środkowego biegu Dniepru.

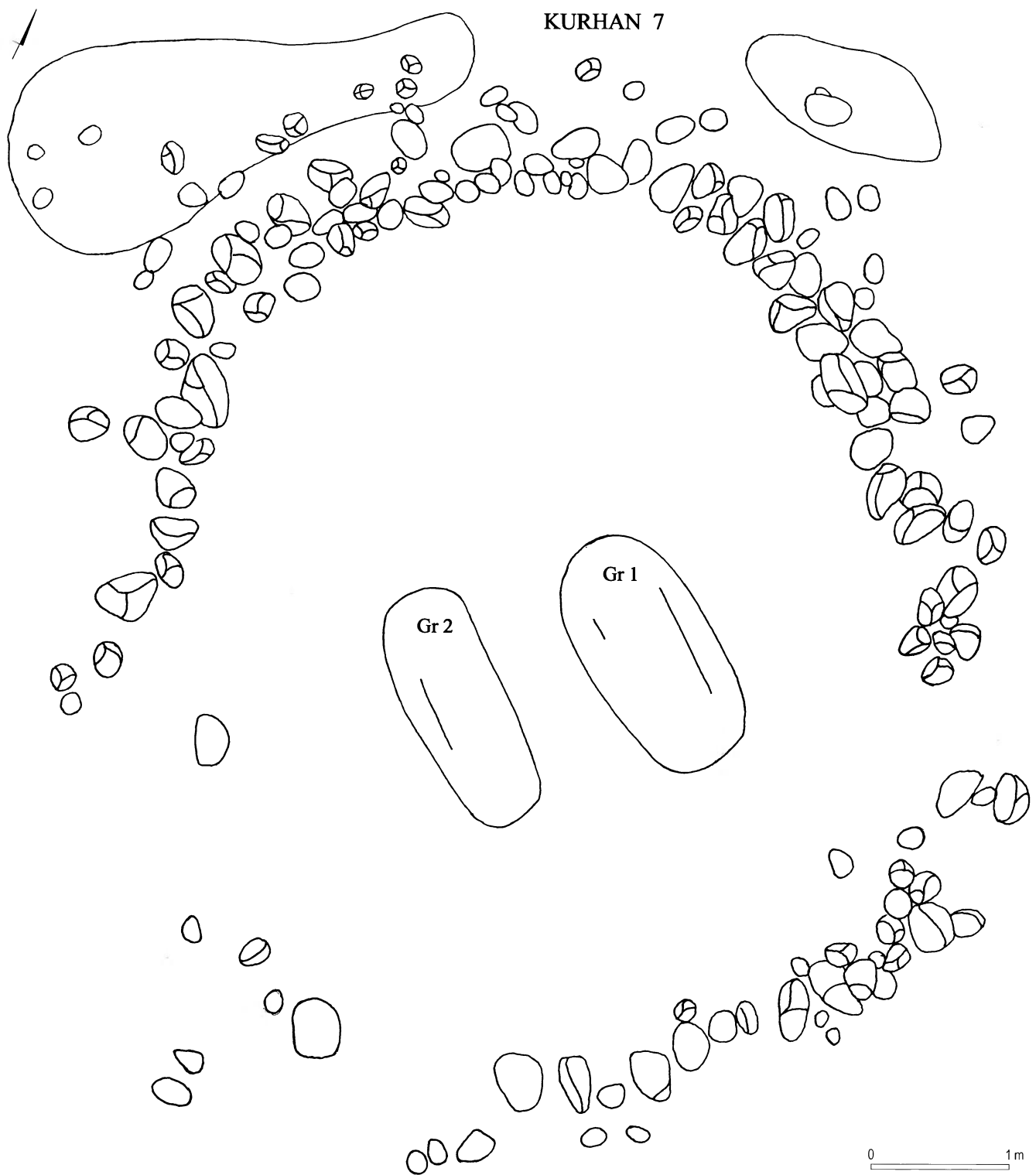
Najlepszą analogią dla okazu z Pakalniai stanowi egzemplarz z grobu 81A-B z Netty, pow. Augustów (A. Bitner-Wróblewska 2001, s. 132–133). Zespół ten datowany jest był na fazę C₁ (por. M. Kaczyński 1981, s. 183–185), chociaż na podstawie znalezionej w tym grobie grotu oszczepu z jednym zadziorem ostatnio jego chronologia przesuwana jest na młodszy odcinek fazy B₂ (A. Bitner-Wróblewska 2001, s. 133). Wśród materiałów litewskich najbliższa zapince z Pakalniai jest fibula znaleziona w grobie ciałopalnym w kurhanie 2 koło wsi Eitulionys, rej. Trakai. Badacze litewscy określili chronologię tego grobu na fazę D (A. Bliujus 1983, s. 39, ryc. 9; A. Tautavičius 1996, s. 162), jednak wydaje się to zbyt późnym datowaniem. Bardziej prawdopodobna jest propozycja datowania go na fazę C_{1b}–C₂, bowiem w zespole tym odkryto także zapinkę kuszową, parę bransolet mankietowych i naszyjnik z łyżeczkowatym zapieciem (A. Bitner-Wróblewska 2001, s. 133; por. M. Michelbertas 1986, s. 119; W. Nowakowski 1989, s. 149). Inne fibule podkowiaste typu II z terenu Litwy środkowej i Mazur, zbliżone do egzemplarza z Pakalniai, datowane są na fazę B₂/C₁–C_{1a} (por. M. Michelbertas 1996).

Oprócz zapinki podkowiastej z emalią w grobie 2 w kurhanie 7 w Pakalniai znaleziono kolbę złożoną z 35 elementów: 22 szklanych i 2 bursztynowych paciorków, 4 wiaderkowatych wisiorków z brązu, 4 cylinderków z taśmą brązowej i 3 brązowych spiralek⁹ (Ryc. 11); w jednym z cylinderków znaleziono resztki lnianej nitki¹⁰. Większość paciorków i wisiorków leżała wśród szczątków organicznych, które zidentyfikowano jako tkaninę wełnianą – podczas eksploracji miejscami była jeszcze słabo widoczna jej faktura. Prawdopodobnie kolba stykała się z wełnianym ubiorem pod chustą lub płaszczem ze skóry, którego fragmenty przetrwały pod emaliowaną zapinką podkowiastą (zob. M. Glemżienė 2000, s. 9).

W skład kolii wchodzi 11 szklanych paciorków ze złotą wkładką: 9 pojedynczych i 2 podwójne, o średnicy 0,67–0,7 cm. Reprezentują one typy 387a i 387b według M. Tempelmann-Maczyńskiej, występujące w Europie środkowej i wschodniej w szerokich ramach czasowych od fazy B₁ do fazy C₂, najliczniej jednak

⁹ Dwie spiralki z cienkiego brązowego drutu rozkruszyły się w czasie eksploracji, a dwa szklane paciorki ze złotą wkładką znaleziono w czasie przesiewania wypełniska grobu.

¹⁰ Identyfikację i konserwację tkaniny przeprowadziła p. M. Glemżienė z Muzeum Narodowego Litwy w Wilnie.

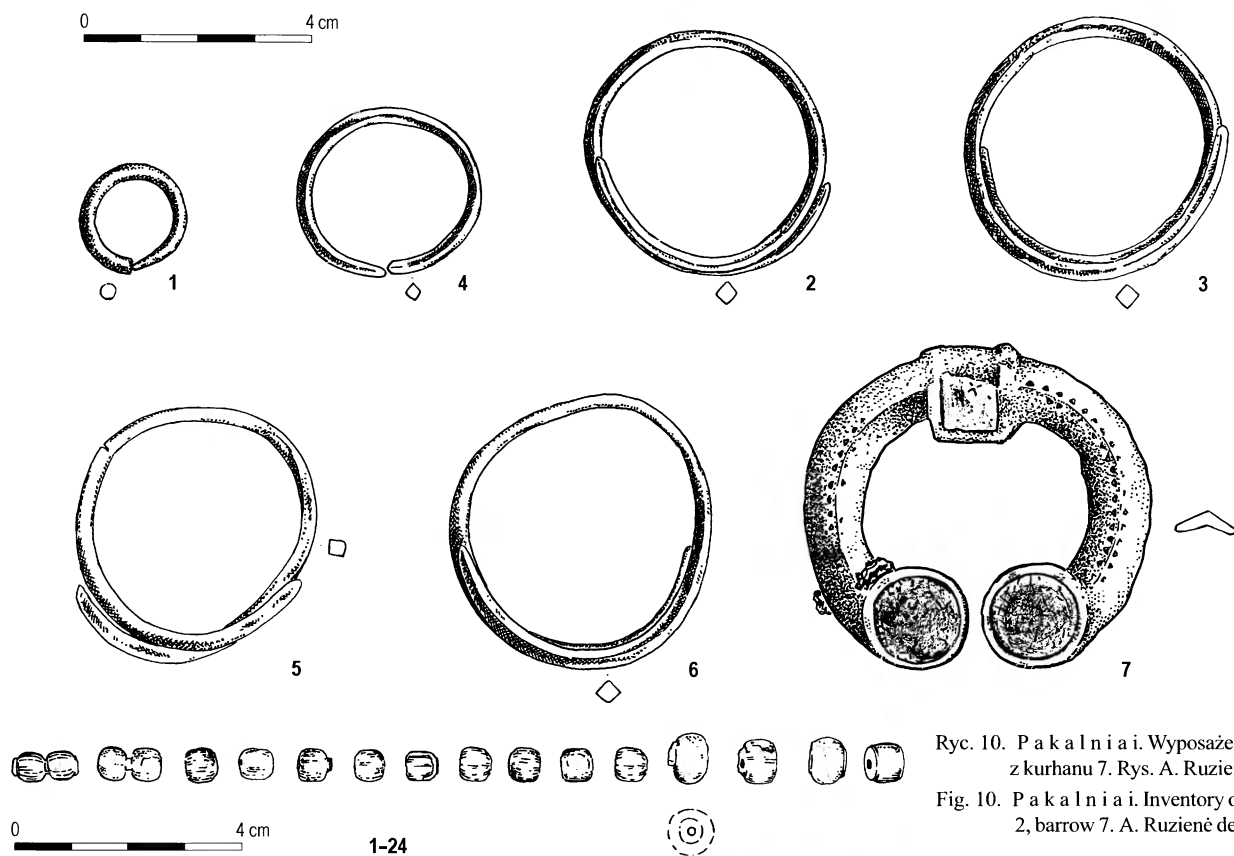
Ryc. 9. Pakalniai. Plan kurhanu 7. Rys. V. Vaitkevičius
Fig. 9. Pakalniai. Plan of the barrow 7. V. Vaitkevičius del.

spotykane są w fazach B_2-C_{1a} (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 64–65). W zespołach z środkowej Litwy takie paciorki najczęściej są datowane na fazę $C_{1a}-C_{1b}$ (M. Michelbertas 1986, s. 102).

Kolejne 4 paciorki z omawianej kolii to płaskokuliste okazy o średnicy 0,79–0,92 cm, wykonane z białego, nieprzezroczystego szkła. Reprezentują szeroko rozpowszechnione w Europie środkowo-wschodniej typy 1–6 (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 27). Dalsze 4 elementy kolii z Pakalnai to, bardzo popularne na ziemiach bałtyjskich,

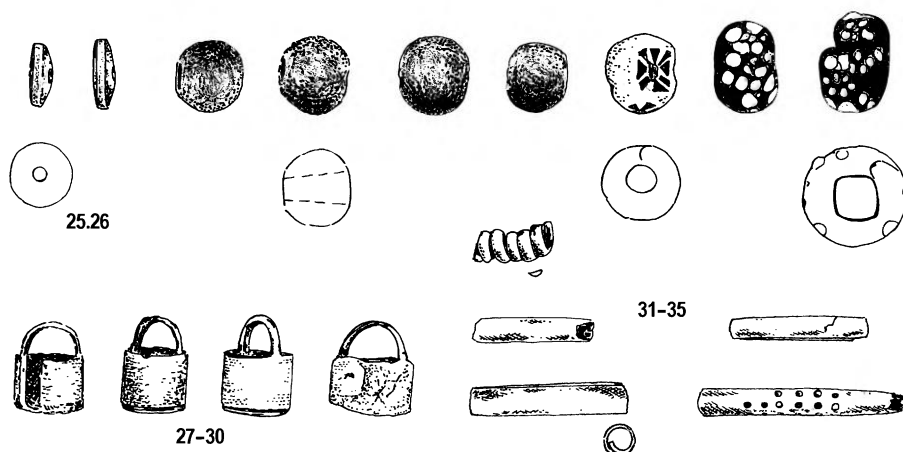
kuliste paciorki typu 12, z czerwonej pasty szklanej, o średnicy 1,25–1,45 cm (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 27). Na Litwie występują one przede wszystkim w pochówkach datowanych na III–IV wiek (M. Michelbertas 1972, s. 37).

Koląg z Pakalnai uzupełniają 2 paciorki czarne, o średnicy 1,65–1,9 cm, z żółtymi, szarymi lub niebieskimi oczkami w czerwonej otoczce, oraz 1 mozaikowy, żółtawy, o średnicy 1,4 cm, zdobiony trzema stylizowanymi słoneczkami. Te pierwsze reprezentują typ 198, trzeci

Ryc. 10. Pakalniai. Wyposażenie grobu 2 z kurhanu 7. Rys. A. Ruzienė

Fig. 10. Pakalniai. Inventory of the grave 2, barrow 7. A. Ruzienė del.

Ryc. 11. Pakalniai. Wyposażenie grobu 2 z kurhanu 7. Rys. A. Ruzienė

Fig. 11. Pakalniai. Inventory of the grave 2, barrow 7. A. Ruzienė del.

paciorek – typ 362 według M. Tempelmann-Maczyńskiej (1985, s. 47–48, 59). Oba typy występują w Europie środkowej i wschodniej w zespołach z faz C_{1b} – C_2 . Podobną chronologię mają na Litwie (por. M. Michelbertas 1972, s. 39). Na cmentarzysku w Žviliai w zachodniej Litwie paciorek typu 362 znaleziono razem z taśmowatymi bransoletami, naszyjnikami o końcach owiniętych drutem, z haczykiem i pętelką, w grobie datowanym na III wiek (L. Vaitkunsienė 1999, s. 29, 34, 161, ryc. 172:17).

Oprócz paciorków szklanych w kurhanie 7 znaleziono także 2 tarczowate paciorki bursztynowe typu 388, o średnicy 1,11–1,22 cm (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 65–67). Typ ten jest bardzo rozpowszechniony w Europie środkowo-wschodniej w okresie wpływów rzymskich, jednak na Litwie występuje rzadko (M. Michelbertas 1986, s. 106).

Kolia z Pakalniai składała się ponadto z 4 cylinderków z taśmy brązowej, 3 brązowych spiralek (średnica

0,6 cm, długość ok. 1,5 cm) i 4 brązowych wisiorków wiaderkowatych. Cylinderki, o długości 2,22–3,85 cm i średnicy 0,48–0,6 cm, znajdowały się w środkowej części kolii. Jak już wspomniano wyżej, w jednym z nich zachowały się resztki lnianej nitki. Ten egzemplarz pokryty jest ornamentem stożkowatych guzków, rozmieszczonych po sześć w czterech rzędach; wierzchołki tych guzków uległy zniszczeniu. Podobne cylinderki z resztkami tkaniny wełnianej, znajdowane na terenie Litwy wschodniej i południowej, były datowane na fazę C_3 –D (M. Michelbertas 1986, s. 71, 152–153).

Brązowe wisiorki wiaderkowate mają wysokość 1,6–1,7 cm i średnicę 1,48–1,68 cm. Uszka wykonano z drucika okrągłego w przekroju. Denko było przylutowane stopem ołowiu z domieszką miedzi i żelaza (M. Glemżienė 2000, s. 9). Wewnątrz wszystkich wisiorków znaleziono kropelki stopu z odcisniętym śladem nitki, co wskazuje, że były one podwieszone nie za kruche uszka, lecz za

pomocą nitki, przyklejonej albo przenizanej przez stop wewnątrz wisiorka.

Brązowe, srebrne, posrebrzane lub żelazne wisiorki wiaderkowate stanowią częsty element kolii w okresie wpływów rzymskich na terenie Europy (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, s. 138; por. też B. Balke 1976, s. 53). Takie wisiorki najczęściej znajdowane są parami w pochówkach dorosłych kobiet albo dziewczynek (poniżej 14 lat), w okolicy szyi, piersi, pasa lub na głowie i rękach zmarłych. Przypuszcza się, że mogły być w nich umieszczane, odpowiednio rozdrobnione, wonne rośliny, co świadczyłoby o specjalnym, magicznym znaczeniu wisiorków (I. Beilke-Voigt 1998, s. 75–87). Wisiorki z Pakalnai należą do najliczniejszego typu A, w kulturze wielbarskiej i przeworskiej spotykanego przez cały okres wpływów rzymskich (I. Beilke-Voigt 1998, s. 63–67). Do najwcześniejszych należą przeworskie znaleziska z fazy B₂ z cmentarzysk w Brzeżcach (B. Balke 1976, s. 53, ryc. 3:13) i Wąchocku (B. Balke, W. Bender 1983, s. 168, ryc. 14:6.7) oraz z fazy B₂/C₁–C_{1a} z nekropoli w Spycimierzu (K. Godłowski 1970, tabl. II:9).

Na ziemiach bałtyjskich wisiorki wiaderkowate występują stosunkowo rzadko i pojawiają się na ogół nieco później, w początkach późnego okresu rzymskiego (Mojtyny, grób 30 – E. Hollack, F. Peiser 1904, s. 48, tabl. II), choć egzemplarz z zachodniej Litwy, z Šilaininkai (I. Vaškevičiūtė 1981, ryc. 8:4), datowany jest na fazy B₂–C_{1b}. Wisiorki wiaderkowate występują w zespołach bałtyjskich przez cały okres późnorzymski – na fazy C₁–C₂ datować można znaleziska z Żywej Wody (W. Ziemlińska-Odojowa 1961, s. 200, tabl. VIII:19) i z Gintarai (M. Michelbertas 2002, rys. 11:5). Do najpóźniejszych należą okazy z fazy C₃–D z cmentarzyska w Maudžiorai (V. Valatka 1984, s. 17, ryc. 12:22).

Prócz wyżej omówionych znalezisk, w grobie 2 w kurhanie 7 w Pakalnai znaleziono sześć brązowych spiralnych kabłączków skroniowych (Ryc. 10:1–6) różnej wielkości (średnica 3,5–4,5 cm), ułożonych po trzy z każdej strony tak, aby każde mieściło się w następnym (por. R. Kačkutė 1995, s. 21). Kabłączki z prawej strony czaszki były związane wełnianą nitką i, być może, przyczepione do jakiegoś nakrycia głowy zmarłej. Pięć kabłączków zostało wykonanych z drutu o przekroju rombówatym, jeden – o przekroju okrągłym. Ten ostatni jest mniejszy, przerobiony ze złamanego egzemplarza.

Kabłączki skroniowe są bardzo charakterystyczną ozdobą dla wschodniej i południowej Litwy, datowaną dotychczas na fazę C₃–D (por. A. Tautavičius 1996, s. 161–162). Wydaje się jednak, że należałoby je datować wcześniej, już na cały późny okres wpływów rzymskich, ponieważ w kurhanach z Eitulionys (kurhan 2), Mėzionys, Varapniškės i Pilviškės, a także w zespołach na cmentarzyskach płaskich w Pakrauglė i Radastai-Aleknonyś współwystępują one z naszyjnikami z łyżeczkowatym zapięciem, bransoletami mankietowymi i zapinkami podkowiastymi z emalią (zob. A. Simniškytė 1998, s. 21). W zespole z Varapniškės takie kabłączki skroniowe znaleziono razem z zapinką podkowiastą typu

IV według A. Jabłońskiej, datowaną na fazę C₂ (A. Jabłońska 1992, s. 131, 156). Z kolei w kurhanach w Pilviškės kabłączki towarzyszyły srebrnej okładzinie naszyjnika z pudełeczkowatym zapięciem, charakterystycznego szczególnie dla fazy C_{1b} (M. Michelbertas 1986, s. 97).

Podsumowując analizę zabytków z grobu 2 w kurhanie 7 w Pakalnai, można przyjąć, że pochówek z tego grobu należy datować na koniec II – początek III wieku, co w chronologii względnej odpowiada fazom B₂/C₁–C_{1a}¹¹. Wskazuje na to przede wszystkim zapinka podkowiasta z emalią typu II, ale w tych ramach czasowych mieszczą się także inne elementy wyposażenia. Podobną chronologię ma grób 1 z tego samego kurhanu, w którym brak wprawdzie elementów datujących (Ryc. 5:2.4.5), ale stratygraficznie jest on współczesny z omawianym wyżej.

Wśród pozostałych kurhanów z Pakalnai wyposażenie wystąpiło jedynie w grobach z kurhanów 1, 2 i 3. W grobie ciepłopalnym w kurhanie 1 znaleziono gliniany przęślik dwustożkowy o ściętych wierzchołkach (Ryc. 5:3). Należy on do najczęstszych znalezisk z V–VIII wieku w kurhanach na terenie Litwy wschodniej (A. Tautavičius 1996, s. 122–124). Pojedynczy element wyposażenia znaleziono także w grobie 1 w kurhanie 3. Wystąpiła tam żelazna sprzączka z ramą w formie litery „B”, zdobioną poprzecznymi nacięciami (Ryc. 5:1). Takie sprzączki są charakterystyczne na Litwie dla okresu obejmującego czasy od końca V do końca VII wieku (E. Butėnas 1999, s. 37, 48).

Z grobu 2 w kurhanie 2 pochodzi bogaty zestaw uzbrojenia, złożony z grotu, topora i noża bojowego, oraz para sprzączek (Ryc. 7). Grot oszczepu ma profilowany, krótki liść w formie szerokiego rombu, o długości 12,5 cm. Wśród znalezionych na Litwie okazów brak bezpośrednich analogii, można wskazać jedynie na egzemplarze zbliżone morfologicznie (por. B. Казакевичюс 1988, s. 30, ryc. 9:6; V. Šimėnas 1996, s. 41, ryc. 6). Biorąc pod uwagę stosunek długości liścia i tulei grot z Pakalnai można zaliczyć do typu 1g według V. Kazakevičiausa, często spotykanego w kurhanach Litwy Wschodniej w czasach od 2. połowy V do końca VI wieku (B. Казакевичюс 1988, s. 29). Znaleziony w tym grobie topór o długości 15,8 cm ma zaokrąglony obuch, intencjonalnie wyszczerbione ostrze i pokryty jest patyną ogniową. Forma topora jest charakterystyczna dla połowy lub 2. połowy I tysiąclecia n.e. (A. Tautavičius 1996, s. 105–107). Podobną chronologię ma znaleziona w grobie owalna sprzączka z brązu, o wymiarach 4×2,6 cm (E. Butėnas 1999, s. 38–41) oraz pozostałe elementy wyposażenia: żelazny nóż o długości 28 cm z jednostronnie wyodrębnionym trzpieniem, i mała, owalna sprzączka o wymiarach 2,9×2,3 cm ze spłaszczoną ramą, która służyła do spinania pasa biegnącego przez pierś. Oba te

¹¹ Próbkę szczątków kostnych przekazano do laboratorium w Kijowie w celu wykonania badań metodą ¹⁴C. Uzyskana data 1770±55 BP (Ki-10387). Po kalibracji – (1σ) 221–348 AD (wg M. Stuiver, P. J. Reimer 1993; opracował dr R. Petrošius, któremu autor składa w tym miejscu podziękowania). To jedna z pierwszych dat ¹⁴C dla kultury kurhanów wschodnioliteńskich, trudno więc o jakies ostateczne wnioski. Wydaje się, że czas formowania się tej kultury przypada na koniec II i III wiek (por. A. Лухтанас 2001, s. 26–27).

przedmioty zostały znalezione w górnej warstwie jamy grobowej – być może są ze sobą w jakiś sposób powiązane. Tego typu noże są często spotykane w zespołach z zabytkami typowymi dla V–VI wieku (A. Tautavičius 1996, s. 138). Noże o podobnej formie i wielkości znaleziono na położonym niedaleko Pakalnių cmentarzysku kurhanowym w Skersabaliai (V. Šimėnas 1998, s. 166–167), razem z toporem bojowym o zaokrąglonym obuchu, typowym dla wschodniej Litwy w 2. połowie V – początkach VI wieku (A. Tautavičius 1996, s. 144; G. Zabiela 1995, s. 12–13; B. Казакевичюс 1988, s. 79–81). Powyższe rozważania pozwalają datować grób 2 w kurhanie 2 w Pakalnių na V lub początek VI wieku. Grób 1, wkopany w nasyp tego kurhanu, ma nieco późniejszą chronologię.

Podsumowanie

Wszystkie zbadane w Pakalnių kurhany miały podobną konstrukcję, ale odkryte tam pochówki były zróżnicowane zarówno pod względem formy, jak i obrządku i chronologii. Dominują groby ciałopalne, w których szczątki zmarłego umieszczono w jamie wkopanej w całość pod nasypem kurhanu lub w jamie wkopanej w nasyp. Jedynie w kurhanie 7 znaleziono pochówki szkieletowe. Groby ciałopalne datowane są na V–VI wiek lub nieco później (kurhan 2, grób 1). Zdecydowanie wcześniejszą chronologię mają pochówki szkieletowe z kurhanu 7. Wprawdzie konstrukcja kopców oraz północno-zachodnia orientacja zwłok to cechy charakterystyczne dla kurhanów wschodnioliteńskich z IV i początków V wieku (M. Michelbertas 1986, s. 69–70), ale wyposażenie

grobu 2 z omawianego kurhanu w Pakalnių pochodzi z fazy B₂/C₁–C_{1a}. Według relacji miejscowej ludności w tej części cmentarzyska w czasie prac drogowych i przekładania kabla telefonicznego zniszczono kilka innych kurhanów z pochówkami szkieletowymi. Prawdopodobnie tu właśnie znajdowała się najstarsza część nekropoli, która rozprzestrzeniała się następnie w kierunku wschodnim i południowo-wschodnim.

Ratownicze badania w Pakalnių przyniosły bardzo interesujące wyniki. Niewątpliwie najciekawszy jest zespół z grobu 2 w kurhanie 7, gdzie znaleziono m. in. zapinkę podkowiastą z emalią i kolbę złożoną z paciorków i wiśiorków wiaderkowatych. To jeden z najwcześniejszych kurhanów przebadanych w Litwie wschodniej, obok odkryć z Eitūlionys, rej. Trakai, i Mėžionys/Miežany, rej. Švenčionys (M. Kaczyński 1963), Mođa, rej. Trakai (materiały nieopublikowane) i kilku innych miejscowości (zob. M. Michelbertas 1986, s. 68–69; A. Tautavičius 1996, s. 46–47). Wyniki badań w Pakalnių powinny skłonić badaczy litewskich do weryfikacji dotychczasowych ustaleń na temat czasów formowania się kultury kurhanów wschodnioliteńskich.

tlum. M. Gajewski
adiust. A. Bitner-Wróblewska

Dr Vyktas Vaitkevičius
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, LT 2001
Vilnius, Lietuva
e-mail: vikivait@takas.lt

BIBLIOGRAFIA

- Balke, B.
1976 Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Brzeżcach, pow. Białobrzegi, st. 1, WA XLI/1, s. 42–61.
- Balke, B., Bender, W.
1983 Cmentarzysko kultury przeworskiej w Wąchocku woj. kieleckiego. Studium krytyczne materiałów, MSiW VI, s. 121–190.
- Beilke-Voigt, I.
1998 Frühgeschichtliche Miniaturobjekte mit Amulettcharakter zwischen Britischen Inseln und Schwarzem Meer, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 51, Bonn.
- Bitner-Wróblewska, A.
2001 Zagadka grobu 81 z miejscowości Netta, pow. Augustów, Lietuvos Archeologija 21, Vilnius, s. 129–138.
- Bliujus, A.
1983 Eitūlionių pilkapynas, „Muziejai ir paminklai” 5, s. 31–40.
- Butėnas, E.
1998 Sagtys iš Rytų Lietuvos pilkapių (tipai, paskirtis), „Lietuvos archeologija” 18, s. 37–56.
- Cehak-Hołubowiczowa, H.
1936 Zabytki archeologiczne województwa Wileńskiego i Nowogródzkiego, Wilno.
- Glemžienė, M.
1998 Radinių, rastų Pakalnių (Vilniaus r.) pilkapyje, kape Nr. 2, restauravimas, (w:) Muziejinių vertybių restauravimas ir saugojimas. Problemos ir sprendimai, Vilnius, s. 9–15.
- Godłowski, K.
1970 The chronology of the Late Roman and Early Migration Periods in Central Europe, ZNUJ CCXVII = Prace Archeologiczne 11, Kraków.
- Hollack, E., Peiser, F.
1904 Gräberfeld von Moythien, Königsberg.
- Jabłońska, A.
1992 Zapinki podkowiaste z emalią w Europie północno-wschodniej w okresie wpływów rzymskich, „Acta Baltico-Slavica” XXI, s. 116–165.
- Kaczyński, M.
1963 Materiały z cmentarzyska kurhanowego badanego w 1934 r. w miejscowości Miežany, pow. Święciany, na Wileńszczyźnie (LSRR), WA XXIX, s. 119–156.
- 1981 Południowa strefa osadnictwa bałtyjskiego na obszarze Jaćwieży w I tysiącleciu naszej ery, RB XIV, s. 169–199.
- Kačkutė, R.
1995 Lietuvos moterų galvos dangos papuošalai I–IV amžiais, „Baltų archeologija” 4, s. 14–24.
- LAA
1978 Lietuvos archeologijos atlasas. I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai, Vilnius.
- Michelbertas, M.
1972 Prekybiniai ryšiai su Romos imperija, (w:) Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a., Vilnius, s. 5–125.

- 1986 Senasis geležies amžius Lietuvoje, Vilnius.
- 1996 Centrinė Lietuva – romėniškojo laikotarpio emaliuotų dirbinių gamybos centras, (w:) Vidurio Lietuvos archeologija. Etnokultūriniai ryšiai, Vilnius, s. 18–26.
- 2002 Gintarų kapinynas, Archaeologia Lituana 3, Vilnius, s. 34–74.
- Nowakowski, W.
- 1989 Kultura wielbarska a zachodniobałtyjski krąg kulturowy, (w:) J. Gurba, A. Kokowski (red.), Kultura wielbarska w młodszych okresie rzymskim, materiały z konferencji II, Lublin, s. 143–159.
- Simniškytė, A.
- 1998 Eikotiškio kapinynas Rytų Lietuvos pilkapių kultūros kontekste, „Istorija“ 37, s. 14–24.
- Stuiver, M., Reimer, P. J.
- 1993 Extended ¹⁴C data base and revised Calib 3.0 ¹⁴C age calibration program, „Radiocarbon“ 35, s. 215–230.
- Šimėnas, V.
- 1996 Smailieji kovos peiliai-durklai baltų kraštuose I m. e. tūkst. viduryje, (w:) Vidurio Lietuvos archeologija. Etnokultūriniai ryšiai, Vilnius, s. 27–71.
- 1998 Skersabalių pilkapyno 2-osios grupės tyrinėjimai 1997 metais, (w:) Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais, Vilnius, s. 165–168.
- Tautavičius, A.
- 1996 Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.), Vilnius.
- Tempelmann-Maczyńska, M.
- 1985 Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum, Römisch-Germanische Forschungen 43, Mainz am Rhein.
- Vaitkuskienė, L.
- 1999 Žvilių kapinynas, Lietuvos Archeologija 17, Vilnius, s. 5–247.
- Valatka, V.
- 1984 Maudžiorų plokštinis kapinynas, Lietuvos Archeologija 3, Vilnius, s. 6–24.
- Vaškevičiūtė, I.
- 1981 Šilinių (Klaipėdos raj.) senkapis, „Kraštotyra“ 12, s. 73–76.
- Zabiel, G.
- 1995 Rėkučių pilkapis, „Kultūros paminklai“ 2, s. 11–13.
- Ziemińska-Odojowa, W.
- 1961 Badania wykopaliskowe w 1959 r. na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Żywa Woda, pow. Suwałki, RB I, s. 193–221.
- Казаквичюс, В.
- 1988 Оружие балтских племен II–VIII веков на территории Литвы, Вильнюс.
- Лухтанас, А.
- 2001 К вопросу об исчезновении культуры штрихованной керамики в бассейне Нерис (городища и селища в Кернаве), Archaeologia Lituana 2, Vilnius, s. 22–28.

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF A BARROW CEMETERY AT PAKALNIAI, LITHUANIA.
CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION ON THE DATING OF THE ORIGINS OF THE EAST-LITHUANIAN BARROW CULTURE

SUMMARY

Until the late 1990s archaeology of Buivyžai Heights in East Lithuania was little understood. Only in 1997 regular recording and excavation work was initiated under the programme of rescuing barrow burials undergoing destruction as a result of forestry and cultivation practices. All in all out of the total of 415 burials catalogued in the 1997–2002 period 33 barrows were investigated, connected with East-Lithuanian Barrow Culture. The most interesting results include input from rescue excavation carried out at Pakalniai, comm. Buivyžai, distr. Vilnius, site 1 (Fig. 1–3).

Of 27 barrows which survive at Pakalniai, seven most seriously damaged were investigated. Ranging in diameter between 4.5 and 7 m, originally the mounds had been surrounded by stone circles, at present preserved in fragmentary form. The stones in the circles were placed singly, in pairs, or arranged in several rows. The sandy mounds rose to the height of 0.5–0.6 m. Next to stone circles the area around the barrows produced traces of one or more elongated pits, from which sand had been taken when the mounds were being built. Except for barrow 7, which contained two inhumation graves (Fig. 9), all the other graves discovered at Pakalniai produced the remains of cremation burials, cut into the barrow mound or the natural layer (Fig. 4, 6, 8).

There is no question that grave 2 from barrow 7 is one of the more striking assemblages; it included a horseshoe fibula with *email chaînlevé*, 6 lock rings and a necklace of beads, bucket-shaped pendants, cylinders and spiral twists of wire (Fig. 10, 11). The brooch has a triangular-sectioned bow ornamented in the middle with two rows of stamp impressions. The extremities of the brooch arms are decorated with discs having circular cells filled with red enamel and, at the bow centre, a rectangular disc filled with yellow enamel. The necklace discovered in the same grave consisted of 35 elements: 23 glass and 2 amber beads, 4 bronze bucket-shaped pendants, 4 sheet bronze band cylinders and 3 bronze spirals. The assemblage may be dated to the close of the 2nd – beginning of the 3rd c., which corresponds to phases B₂/C₁–C_{1a}. This makes it probably one of the earliest barrows investigated in East Lithuania. The remaining barrows from Pakalniai, with cremation burials are dated to the 5–6th c. or slightly later.

It is to be hoped that insights gained at the barrow cemetery at Pakalniai will persuade Lithuanian researchers to re-examine their current dating of the earliest stages of formation of the East-Lithuanian Barrow Culture.

thum. A. Kinecka

ARCHEOLOGINIAI PAKALNIŲ PILKAPIŲ TYRINĖJIMAI, LIETUVA
PRETEKSTAS DISKUSIJAI DĖL ANKSTYVOSIOS RYTŲ LIETUVOS PILKAPIŲ KULTŪROS DATAVIMO

SANTRAUKA

Buivyžių aukštumos (Rytų Lietuvoje) archeologijos paminklai iki paskutiniojo praėjusio amžiaus dešimtmečio buvo mažai žinomi. Tik 1997 m. čia pradėti nuoseklūs miško kvartalinių linijų bei ūkinės veiklos ardomų pilkapių tyrinėjimai. 1997–2002 m. laikotarpyje ištirti 33 iš 415 inventorizuotų Rytų Lietuvos kultūros pilkapių. Bene įdomiausių archeologinių duomenų pateikė

1998–1999 m. tyrinėta Pakalnių 1-oji pilkapių grupė (Buivyžių seniūn., Vilniaus r.) (Pav. 1–3).

Joje – 27 pilkapiai, iš kurių 7 labiausiai ardomi ir buvo ištirti. Pilkapių skersmuo svyravo nuo 4,5 iki 7 m, sampilų aukštis siekė 0,5–0,6 m. Pilkapius juosė dalinai išlikę vieno – dviejų aukštų akmenų vainikai, vietomis sudėti

keliom eilėm. Už vainikų aptikta po vieną – kelias pailgas duobes, iškastas pilant pilkapius. Pilkapyje 7 rasti du griautiniai (Pav. 9), likusiuose pilkapiuose – penki degintiniai kapai (Pav. 4, 6, 8). Pastarieji buvo įrengti žemiau pilkapio pagrindo arba sampile.

Įdomiausių radinių aptikta pilkapio 7 griautiniame kape 2. Jame surasta pasaginė emaliuota segė, šeši žiediniai antsmilkiniai bei apvara iš karolių, kibirėlio formos pakabučių, cilindriški ir įvijų. Segės lankelis yra trikampio pjūvio, per vidurį ornamentuotas dviem eilėm trikampių spaudų (Pav. 10, 11). Segės galuose yra apskritimai, užpildyti raudona emale, o lankelio viduryje – stačiakampis, užpildytas gelsva emale. Apvarą sudarė 35 elementai:

22 stiklo ir 2 gintaro karoliai, 4 žalvariniai kibirėlio formos pakabučiai, 4 žalvariniai cilindriškiai ir 3 tokios pačios įvijos. Visas šio kapo radinių kompleksas santykinai datuojamas II a. pabaiga – III a. pradžia, B₂/C₁–C_{1a} periodais. Radiokarboninė kaulų analizė pateikė datą 1770±55 bp (Ki-10387), kalibruotą (1σ) – 221–348 AD. Tai vienas ankstyviausių Rytų Lietuvoje tirtų pilkapių. Kiti Pakalnių pilkapiai, kuriuose rasta degintinių kapų, datuojami V–VI a. ir vėlesniu laikotarpiu.

Pakalnių pilkapio 7 tyrimų rezultatai lietuvių tyrinėtojus verčia keisti įsitvirtinusią nuomonę apie ankstyvosios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros chronologiją.

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków	PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest	PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)	PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa	PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha	Prahistoria ziem polskich	– Prahistoria ziem polskich, tom I: Paleolit i mezolit (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: Neolit (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: Wczesna epoka brązu (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: Późny okres lateński i okres rzymski (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford	Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg i.Pr.
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin	PSAS	– „Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland”, Salisbury
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn	PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)	RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań	RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa	RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź	SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale	SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz	SovArch	– „Sovetskaja Archeologia” (Советская археология), Moskva
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa	SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
KSIA	– Kratkie soobščeniija Instituta archeologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva	SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
MIA	– Materiały i issledowanija po archeologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva	WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków	ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa	ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa		
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)		
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin		

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2003. Wydanie I. Nakład 600 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa